

Tarih boyunca bilim-otorite çatışması perspektifinden

Galileo vakası

Kilise otoritesinin en yüksek dereceye vardığı dönemde, insan ruhunu çepeçevre sarmak üzere inşa ettiği hapisanenin içinde akıl zincire vuruldu. Aslında akıl işlevsiz kalmadı; fakat faaliyeti kilise tarafından sapkınlık sayılan şekli aldı. Yani, o zamanki insanlardan zihinsel zincirlerini koparabilenlerin çoğu, eğer canlarını kurtarabildilerse kendilerini hapisane duvarları arkasında işkencelerle bezenmiş başka zincirlere vurulmuş buldular.

1. Bilim-bağnazlık çatışması Antik Yunan'da başlıyor

Antik Yunan'da Perikles tarafından çıkarılan 'Mukaddes Değerlere Dil Uzatma Kanunu' uyarınca tanrılara inananlar ve gökler alemi hakkında ders verip bilgi yayanlar cezalandırılıyordu. Ünlü ilk kurbanlar arasında Anaksagoras, Protogras, Euripides ve Sokrates'i görüyoruz. Sokrates'ten 70 yıl kadar sonra öğrencisinin öğrencisi Aristoteles de bu süreçten payını alacaktı. Aristo da bu kanun uyarınca Atina'dan ayrılmaya mecbur edildi, yani kovuldu. Bu kanun aslında farklı partiden olanları sindirmek ve gerektiğinde ortadan kaldırmak için çok etkili bir gerekçe olarak kullanılıyordu.

Sokrates dinsizlik ve gençlerin ahlakını bozmak suçları ile itham edilerek takibata uğradı, yargılandı ve idam edildi. Ünlü savunmasının ana teması 'bireysel vicdanın beşeri kanunlara üstünlüğüdür'; ucunda ölüm olduğunu bile bile bu çizgiden bir adım bile geri atmadı. Yargılarına verdiği yanıt ne denli yalın ve o denli de kararlı:

'Gerçeği aramaktan vazgeçmem kolaylıkla beraatime karar verilecekse, te-

şekkürler Atinalılar, ama hiç zahmet etmeyin. Ben sözlere değil, beni üstlendiğim misyonla görevlendiren güce itaat ederim ancak. Nefesim yettiği sürece felsefe ile uğraşmaktan asla vazgeçmeyeceğim. Ölümün nasıl bir şey olduğunu bilmiyorum. Ama ondan korkmuyorum; belki de iyi bir şeydir. Fakat görevden kaçmanın kötü bir şey olduğunu biliyorum. İyi olma olasılığı olanı, kötü olana tercih ederim.'

Sokrates kanunların adaletsiz olabileceğini ve bu yüzden insanların yanlış yönlendirilebileceklerini görmüştü; fakat topluma rehberlik edecek bir alternatif

Epikür'ün başını çektiği yeni bir felsefi akımın temsilcileri (modern terminoloji ile materyalistler-Stoikler'in karşıtları) bu çıkış yolunun doğa kanunlarında olduğunu ileri sürdüler.

Epikür'e göre dinin temeli korkuya dayanıyordu ve derslerinin temel amacı insanların zihnini bu korkulardan kurtarmaktı. Evrenin tanrıların kontrolü ve yönetimi altında olduğunu kabul etmiyor ve Demokritus'un atom teorisi ile açıklamaya çalışıyordu.

bulup ortaya koyamamıştı. Epikür'ün başını çektiği yeni bir felsefi akımın temsilcileri (modern terminoloji ile materyalistler-Stoikler'in karşıtları) bu çıkış yolunun doğa kanunlarında olduğunu ileri sürdüler.

Epikür'e göre dinin temeli korkuya dayanıyordu ve derslerinin temel amacı insanların zihnini bu korkulardan kurtarmaktı. Evrenin tanrıların kontrolü ve yönetimi altında olduğunu kabul etmiyor ve Demokritus'un atom teorisi ile açıklamaya çalışıyordu. Epikür'ün en ünlü takipçisi Romalı Lucretius'un 'Şeylerin Doğası Üzerine' (MÖ 1. YY) adlı eseri bu maddeci yaklaşımın en mükemmel örneğidir.

2. Karanlık çöküyor

Romalı yönetici elitin büyük çoğunluğu devletin resmi dinine inanmazdı. Fakat dine eğitimden yoksun kitleleri kontrol altında tutmak için değer verirdi. Bu yaklaşımın en ünlü temsilcisi Cicero'dur. Bu fikrin daha yakın dönemlerdeki en ünlü savunucusu ise Machiavelli'dir.

Roma siyasetinin temel kuralı toleranstı. Örneğin kutsal şeylere dil uzatmak, bir istisna dışında, Yunan'da olduğu gibi cezayı gerektirmiyordu: Bu istisna Hristiyanlık'tı. Doğu kökenli bu yeni dine karşı başlangıçta izlenen bu hoşgörüsüz tutum daha sonra bu din kurumsallaştıktan sonra asırlarca Avrupa'yı kasıp kavuracak dinsel baskı ve şiddetin başlangıcı sayılabilir. İmparatorluğun Hristiyanlığa karşı izlediği şiddet politikalarına MS. 313 yılında Konstantin tarafından yayımlanan ve Milan Fermanı olarak bilinen fermanla son verildi. Bu Fermanın on yıl kadar sonra da Büyük Konstantin Hristiyanlığı kabul etti.

Yeni bir devir açan tarihin en önemli dönüm noktalarından biri budur. Bin yıl kadar süren bu yeni devirde akıl zincire vuruldu ve bilgi hiç gelişmedi.

Hristiyanlar yasak bir tarikatın mensupları oldukları iki asır boyunca dinlerine karşı tolerans gösterilmesini bir hak olarak sürekli istiyorlardı. Ancak tarikatları hakim bir din durumuna geçip devlet otoritesine dayandıklarında bu tutumu

"Sapkınlığı" kökünden yok etmek ve sapkınlığı arayıp ortaya çıkarmak için Engizisyon adlı bir sistem 1233 yılında papa 9. Gregorius tarafından kuruldu.

hızla terkettiler ve bu kez fikirler üzerinde belli bir baskı politikası izlemeye koyuldular. Devlet yöneticileri bu politikayı siyasi nedenlerle, devletin bütünlüğüne karşı her hareketi sindirmek amacıyla benimsediler. Bu hoşgörüsüzlük politikası giderek öyle bir noktaya geldi ki bir hak olarak sayılan imanı herkese kabul ettirmek gayesi uğrunda her amacın kullanılması meşru hatta zorunlu görülmeğe başlandı. "Sapkınlığı" kökünden yok etmek ve sapkınlığı arayıp ortaya çıkarmak için Engizisyon adlı bir sistem 1233 yılında papa 9. Gregorius tarafından kuruldu. Papa 4. Innocentius 1252'de yayımladığı bir fermanla her Hristiyan ülkede sistemin her dokusuna nüfuz eden bir yapılanma ile bu sistemi düzenli bir ku-

Kısa bir süre içinde

Engizisyon mahkemeleri tüm kıta Avrupasını bir zincir gibi boydan boya sarmıştı.

Tüm Avrupa bir korku imparatorluğuna dönüşmüştü; hafiyelik yüksek bir din görevi mertebesine çıkarılmıştı.

rum haline getirdi. Şöyle ki; kısa bir süre içinde Engizisyon mahkemeleri tüm kıta Avrupasını bir zincir gibi boydan boya sarmıştı. Tüm Avrupa bir korku imparatorluğuna dönüşmüştü; hafiyelik yüksek bir din görevi mertebesine çıkarılmıştı. Tüm halkı boyunduruğa vurmak, zihinleri felce uğratarak herkesi kör bir itaat altında tutmak için bundan daha ustalıklı (şeytani) bir sistem keşfedilmemişti.

Tüm bu baskı ve kısıtlamalarla bilgi yolları kesilmiş ve gelişmeye engel olunmuştur. Bilimsel araştırma alanları yalnızca, kilisenin 'kitap hükümleri' çerçevesinde doğru diye bildirdiği dogmatik ve batıl fikirler çerçevesine kısıtlanmıştı. Protestanlık da bu gericilikle Katolik kilisesinden geri kalmıyordu. Örneğin kimya şeytani bir etkinlik sayıldığı için 1317'de papa tarafından mahkum edildi ve yasaklandı. Dinine bağlı bir insan olduğu halde, bilimsel araştırmalara düşkünlüğü yüzünden Roger Bacon (13.yy) uzun süre hapsedilmiştir.

Ne ilginçtir ki, dinsel bağnazlık ve baskı bilimin ilerlemesine asıl büyük zararı karanlık orta çağların geçip gitmesinden sonraki rönesans ve bilimsel devrim döneminde vermiştir. Yani, Hristiyan doktrin ve dogmalarının orta çağ karanlığında bilime verdiği zarar, bilimin tekrar canlanarak Kilise otoritesine artık kolay eğilmez bir hale gelmesi üzerine karşısına yeni engeller çıkarmak suretiyle yaptığı fenalaktan daha fazla değildi.

Özetlersek, kilise otoritesinin en yüksek dereceye vardığı dönemde, insan ruhunu çepeçevre sarmak üzere inşa ettiği hapisanenin içinde akıl zincire vuruldu. Aslında akıl işlevsiz kalmadı; fakat faaliyeti kilise tarafından sapkınlık sayılan şekli aldı. Yani, o zamanki insanlardan zihinsel zincirlerini koparabilenlerin çoğu, eğer canlarını kurtarabildilerse kendilerini hapisane duvarları arkasında işkencelerle bezenmiş başka zincirlere vurulmuş buldular.

3. Rönesans ve hümanizma

Orta çağ karanlığını kaldıracak ve sonunda akli haptisten kurtaracak olanla-

ra yol açacak düşünsel ve sosyal hareket İtalya'da doğdu. İnsanların ruhlarını örterek onların kendilerini ve dış dünya ile aralarındaki ilişkilerini anlamalarına engel olan saflık sis perdesi açılmaya başlandı. Bu değişim hümanizma hareketi olarak biliniyor. Bu doğruya giden yolu aydınlatarak aklın zincirlerini kırma sürecinde bireyin bir rehber ihtiyacı vardı; o rehber antik Grek ve Roma yazınında bulundu. 14-16. yy'da ilkin İtalya'da sonra başka ülkelerde Hümanizma'nın yaptığı iş esas olarak, içinde aklın özgürlüğe, bilginin gelişme yoluna ulaşabileceği bir zihinsel atmosfer yaratmış olmasıdır.

Bu dönemdeki diğer önemli düşünsel-sosyal hareket dinde Reform hareketine de kısaca değinelim: Ancak hemen belirtelim ki bu hareket olarak Katolik Kilisesi'nin taasubuna karşı bir başkaldırı amacıyla başlatılmışsa da aydınlanma ile, aklın özgürlüğü ile uzak yakın bir ilişkisi yoktu. Örneğin hangi mezhep perspektifinden bakılırsa bakılsın kutsal kitabın sihirbaz ve büyücüler (daha doğrusu bu adla yaftalanan gizli bilim zenaatkârları) hakkındaki kesin hükmü daima idamdı. İşte tam bu yüzden bilim Almanya'da uzun müddet gelişmemiştir.

Reformun en belirgin olumlu etkisi batı Hristiyanlığında ortaya çıkan bu iki başlılığın zaman içinde kilise otoritesinin zayıflamasına yol açmış olmasıdır. İnançların kaynağı olan kutsal metinler herkesin okuyabileceği açık kitaplar haline geldi. Bunda kuşkusuz hem matbaa-

Hangi mezhep perspektifinden bakılırsa bakılsın kutsal kitabın sihirbaz ve büyücüler (daha doğrusu bu adla yaftalanan gizli bilim zenaatkârları) hakkındaki kesin hükmü daima idamdı. İşte tam bu yüzden bilim Almanya'da uzun müddet gelişmemiştir.

nın ve hem de dinsel geleneğin kırılması ile kutsal kitabın ulusal dillere çevrilebilmesi bağlamındaki liberalleşmenin büyük payı oldu. Metinlerin incelenmesi sorgulamaya ve eleştiriye yol açtı. Dogmaların vahiy yoluyla inmiş olmasının kabul edilmesinin zor şeyler olduğu takdir edildi.. Bu tür gelişmeler zeki ve aydınlanmış inançlılar gözünde 'kitabın' otoritesinde ciddi erozyona yol açtı.

Tüm bunlar Katolik Kilisesi'ni, kendine çeki düzen verme ve yenileşme hareketlerine zorladı. Ancak bu toparlanma hareketinin bir anlamda özgürlüğü daha etkili bir biçimde ezmek güdüsüyle geliştirdiği gözden kaçmamalıdır. Birkaç örnek verirsek... Savanarola, ahlaksızlığı ve sefahati ile dillere destan Papa 6. Alexander zamanında idam edildi (1498). Ondan yüz yıl sonra ve kilisenin yenileşmesinin ardından Giordano Bruno yakılarak vahşice öldürüldü (1600). Bruno, hem Katolik hem de Protestanlarca reddedilen Kopernik'in devrimsel güneş merkezli sistemini kabul etmekle kalmamış, bir adım daha ileri giderek, sabit yıldızların da birer güneş olduğunu ve bunların etrafında dönen dünya benzeri gezegenler olduğunu iddia etmiştir. Bruno kadar ünlü olmasalar da o dönemde başka ülkelerde de dine aykırı düşen aydınlık düşünceleri nedeniyle katledilmiş, ya da işkence görmüş pek çok masum bilim adamı vardı.

4. Modern bilimin doğuşu ve Galileo

Rönesans ile birlikte modern bilimin ilk belirtileri görülmeye başlandı. Fakat doğanın incelenmesine karşı olan orta çağ batıl gelenek ve inanışları 17. yy ortalarına kadar silinip gitmedi. Hatta bunlar İtalya'da daha geç dönemlere kadar bile devam etti.

Modern bilimin tarihi Kopernik'in kitabı ile başlar (1543). Reform gerçekleşmiş ve dolayısıyla Hristiyanlık dinindeki yenileşme başlamış olmasına karşın, bilimle din arasındaki (orta çağ karanlığında bile görülmemiş) keskin çatışmanın başlangıç noktası da bu olaydır. Bu ko-

Reformcu Luther çağdaşı Kopernik'i 'zibidi bir astrolog' olarak aşağılıyordu.

nuda, yani bilimsel devrime ölümcül düşmanlıkta hem Katolik hem de Protestan kilisesi aynı görüştedir. Reformcu Luther çağdaşı Kopernik'i 'zibidi bir astrolog' olarak aşağılıyordu. Luther'e göre Kutsal Kitap bize 'Joshua'nın Güneş'in değil dünyanın hareketsiz kalmasını emrettiğini' söylüyordu. Gariban Kopernik'in, daha sonra Bruno'nun trajik sonu hatırlanınca, belki de kitabının basılmasından bir kaç gün sonra ölüp gitmesi bir şans olmuştu, diye düşünmeden edemiyor insan.

Zira takipçilerini ağır trajediler bekliyordu. Bruno'nun başına gelenleri yukarıda özetlemiştim. Bu devrim sürecinin bir diğer önemli aktörü Kepler de kilise zulmünden payını alanlardandı. Ünlü 3. Kanun'unu buluşundan tam 8 gün sonra Otuz Yıl savaşı patladı. Savaş milyonlarca aileyle birlikte Kepler ailesini de perişan etti. Karısını ve oğlunu savaşan askerler arasında patlak veren bir salgın hastalık sonucu kaybetti. Her yeri kuşku ve korku dalgaları sarmıştı. Kepler görüşleri nedeniyle Luther kilisesi tarafından aforoz edildi. Kepler'in annesi de büyücülük suçlamasıyla bir gece yarısı tutuklanıp götürüldü. Zincire vurulup hapse atıldı; hapisanede işkence gördü. Savaş Kepler için tam bir sefalet nedeni olmuştu; zira bu arada tüm finans kaynakları da kesilmişti.

Galileo Galilei, Kopernik teorisinin doğruluğunu gözlemleriyle ilk doğrulayan bilim adamı olmuştur. Teorik alandaki görelilik teorisi gibi anıtsal keşiflerinin ya-

nında bilimsel devrimin gözlemsel kanıtlarını sağlayan teknolojik buluşlarıyla bilim tarihinin en önemli zirvelerinden birine haklı olarak oturmuştur. Geliştirdiği teleskopa Jüpiter'in uydularını ve güneşteki lekelerini keşfedince Floransa'daki bütün klise kürsülerinden onun bu devrimsel keşiflerini lanetleme bombardımanı başlamıştır. Ardından Dominikan tarikatından bir keşiş onu Engizisyon'a jurnalledi. Bilimsel keşiflerinin Roma'da incelenmeye alındığını işiten Galileo bunları Kilise büyüklere anlatıp kabul ettirebileceği umuduyla kalktı Roma'ya gitti. Belli ki bu boşuna bir zahmetti. Zira Roma 1616 yılında Kopernik sisteminin Kutsal Metinlere aykırı olması nedeniyle bu işlerle uğraşmanın sapkınlık olduğuna hükmetmişti. Galileo çağırılarak fikirlerinden vazgeçmesi uyarısı yapıldı; aksi takdirde Engizisyon takibata başlayacaktı. Galileo bu uyarıya uyacağını vaad etti ve böylece hiç olmazsa bir süreliğine susturulmuş oldu. Katolik kilisesi bu arada bütün kötülüklerin kaynağı olarak düşünmüş olacak ki, yayımlandıktan 73 yıl sonra, 1616'da Kopernik'in kitabını yasak yayınlar listesine aldı; kitap 1835'e kadar bu listede kaldı.

Kuşkusuz Galileo kişiliğindeki bir insan sonuna kadar suskun kalamazdı. 16 yıl sonra Ptoleme ve Kopernik sistemlerini karşılaştırdığı 'İki Sistem Üzerine' başlıklı bir kitap yazdı (1632). Tarafsız bir bilim adamı yaklaşımı ile bu iki sistemi kar-

şılaştırmış olsa bile, bilime uzak olmayan düşmanları onun ne yapmaya çalıştığını anlayacak kadar zekiydiler ve Engizisyon huzuruna daveti gecikmedi. O zaman artık yaşlı ve hastaydı. Bu mahkemede büyük dahinin yaşatıldığı utanç pek hazindir. Bu son celsede işkence ile tehdit edilince büyük bir zilletle bilimsel doğrulanmasını bizzat gerçekleştirdiği Kopernik teorisini reddetmeye ve fikirlerinden dönmeye hazır olduğunu söylemek mecburiyetinde bırakılmıştır. Bunun üzerine herkesten tecrit edilmiş olarak ev hapsinde yaşmaya mahkum edildi. Roma, güneş merkezli evren modelinin öğretilmesi ve yayımlanmasını yasakladı; Galileo'nun kitapları da yasaklı kitaplar listesine (index) alındı ve 1835 yılına kadar, 200 yıl süreyle bu listede kaldı.

Galileo Vakasını tek bir perspektiften anlamak kolay değildir. Belki be denli çok sayıda inceleme ve araştırmaya konu olması ve üzerinde aralarında pek çok ünlü olan yazarın eserlerine konu edilmesi de bu yüzdendir. Belki de işin doğrusu bu konuda Galileo'nun kendi yorumuna başvurmadır. Roma tarafından eserlerinin incelenmeye alındığı dönemde, 1615 yılında Hollanda Büyük Düşesi Christina'ya yazdığı mektup, Galileo vakasını çok veciz biçimde özetleyen tarihi bir belgedir:

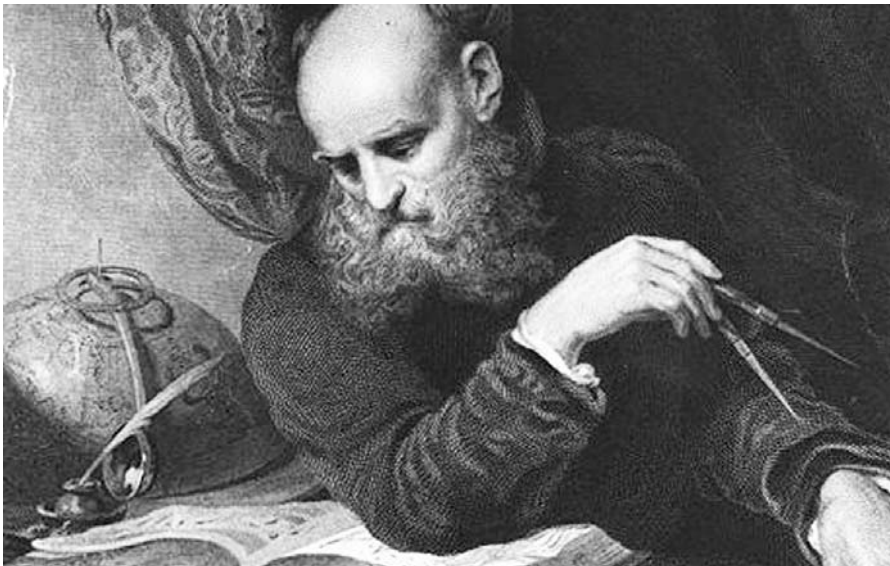
'Bildiğiniz üzere birkaç yıl önce göklerde çağımızdan önceki dönemlerde bilinmeyen bir çok şeyi bulup ortaya çıkar-

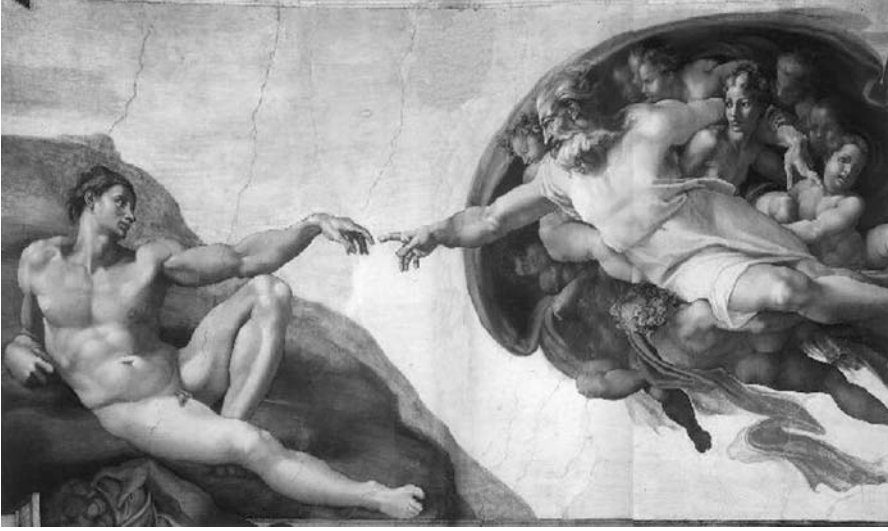
Galileo: Doğayı ve ona ilişkin bilimsel yasaları tersyüz etmek için göğe bu nesnelere sanki ben kendi ellerimle yerleştirmişim gibi bana kızıyorlar. Gerçeklerin gün ışığına çıkararak birikim yaratmasının çeşitli alanlardaki araştırmayı ve geliştirmeyi kamçılıdığını unutmuş görünüyorlar.

dım. Bu buluşların yeniliği ve akademik filozofların sahip oldukları fizik kavramlarıyla genellikle çelişen sonuçları, küçümsemeyecek sayıda filozofun bana karşı tavır almasına yol açtı. Bu profesörlerin çoğu kilise adamlarıdır. Doğayı ve ona ilişkin bilimsel yasaları tersyüz etmek için göğe bu nesnelere sanki ben kendi ellerimle yerleştirmişim gibi bana kızıyorlar. Gerçeklerin gün ışığına çıkararak birikim yaratmasının çeşitli alanlardaki araştırmayı ve geliştirmeyi kamçılıdığını unutmuş görünüyorlar.'

Bu mektup saldırının iç dinamiğini çok açık bir biçimde ortaya koyuyor. Yanlış bilim adamları, kişisel ve mesleki kıskançlık gibi çok basit beşeri nedenlerle bu işin tetikleyicisi oluyorlar. Aslına bakılırsa Kopernik bilimsel devrimini yaymak ve yerleştirmek konusunda dönemin pek çok düşünür ve bilim adamı Galileo (ve hiç kuşkusuz Bruno) kadar cesur davranmamışlar. Düşünce bağınazlığının ortalığı kasıp kavurmadığı ülkelerde bile bu cesareti gösteremeyen ünlüler var. Örneğin 1634 yılında dönemin güvenli vahası Hollanda'da yaşayan Descartes'in bir mektubunda şu görüşlerine tanık oluyoruz:

'Galileo'nun dünyanın güneş çevresinde döndüğü yolundaki görüşlerinin Kilise tarafından suçlandığını biliyoruz. Kitabımda ele aldığım konular-ki, bunlar arasında dünyanın hareketi de vardır-bir-

İnsanın "yaratılış" tarihçesi kutsal metinlerdeki önemli belli tarihler esas alınarak James Usher tarafından çok hassas bir biçimde hesaplanmıştı.

birine öylesine bağlıdır ki, bunlardan birinin yanlışlığı ötekileri de siler süpürür. Her ne kadar bu görüşlerimin kesin ve doğru kanıtlı temeller üzerine oturduğumu biliyorsam da, kiliseye karşı gelmek istemem. **'İyi yaşamak için göze batmadan yaşamak gerek'** sloganına uygun olarak yaşamımı sürdürmek niyetindeyim'.

Buradaki anahtar ifadenin günlük dile biraz vülgarize bir üslupla tercümesi, bana değmeyen yılan bin yaşasın. İlk okunduğunda insanı gerçekten çok eden bir ifade bu; insan Descartes imajına yakıştıramıyor. Herhalde bu tavrını tüm yaşamı boyunca titizlikle sürdürmüş olmalı ki, yılanın değmesinden hep kurtulmuş bay Descartes. Günümüzde yaşıyor olsaydı, bu denli şanslı olmayabilirdi. Zira çağımızdaki yılan bir kez değmeye başlayınca her şeyi sıradan geçiriyor. Bu durumu bir başka vülgarize özdeyişle çok veciz ifade edebiliriz: *Korkunun ecele faydası yok. Sanki bay Brecht de, biraz haksız bir biçimde de olsa, Galileo'yu da bu noktadan mı vuruyordu ünlü tiyatro eserinde?*

5. Korku Avrupasında güvenli bir vaha: Işıklar ülkesi Hollanda

Konumuz aydınlıkla karanlığın savaşımı olduğuna göre o dönemde ışıl ışıl parlayan bir ülkeden ders almak amacıyla kısaca bahsetmek yararlı olacaktır:

Deniz aşırı keşiflerin yıldız ülkesi Hollanda; entelektüel ve kültürel merkez Hollanda; özgürlükler ülkesi Hollanda.

Hollanda deniz aşırı keşifler döneminden önce ve sonra bir dünya devleti sayılabilecek bir ülke olmadı. Ancak hep yeni fikirlere açık bir ülke olduğundan Avrupa'nın başka ülkelerinde baskı altındaki aydınlarının sığındıkları bir ülke olmuştur. 1930'lardaki Nazi egemenliğindeki Avrupa'dan kaçan aydınların gittikleri ülkelerde (başta ABD olmak üzere; ancak burada gururla altını çizelim ki Atatürk Türkiye'si de bu muhacir bilim adamlarının kitleler halinde güvenli vaha olarak seçtikleri ülkeler arasındaydı) bilimin gelişip güçlenmesine büyük katkıları oldu-

Lyell 1863'de yayımladığı **İnsanın Geçmişi** adlı eserinde insanlığın İncil'deki öykülerle herhangi bir yeniden yorumlama ile uyuşturulması mümkün olmayacak kadar eski bir zamandan beri dünya üzerinde yaşamakta olduğunu keskin bir biçimde ortaya koydu.

sa, 17. yy'da Avrupa'daki baskı ve şiddetten kaçarak özgürlükler ülkesi Hollanda'ya sığınan aydınlar bu küçük ülkeyi bir bilim ve düşün cenneti haline getiriyordu. Bu da daha çok sayıda bilim adamının Hollanda'ya akın etmesine neden oldu. En ünlüler arasında Descartes, John Locke ve Adams'ı sayabiliriz. Huygens ve Rembrandt o dönem Hollandasının yerli büyük bilim ve sanat ustalarıydı.

Galileo da Hollanda'yla çok sıkı temastaydı. İlk astronomik teleskopunu Hollanda yapımı bir dürbünün tasarımından yararlanarak geliştirmişti. Ayrıca Büyük Düşesle mektuplaşacak kadar hukukları vardı.

Ancak İtalya'da Galileo (ve Bruno) başka dünyaların varlığını keşfedip açıkladığı için manevi işkence (günün moda deyimiyle zulm) görürken Hollanda'da bu görüşleri paylaşan Huygens ödülleri ve şerefle donatılıyordu. Huygens 'ülkem dünya dinim bilimdir' diyebilirdi hiç bir korkuya kapılmadan. Hollanda'da bu çağı betimleyen temel motif ışık. Düşünce ve vicdan özgürlüğünün simgesi ışık; başta Vermeer'inkiler olmak üzere dönem tablolarını aydınlığa boğan ışık; (Huygens'in) bilimsel araştırmalarının konusu olan ışık... Asıl hoş olan bunların hep birbirleriyle bağlantılı etkinlikler olmasıydı; ortak payda üstünde yükseliyorlardı.

Huygens dünyanın güneş çevresinde hareket eden bir gezegen olduğu yolundaki Kopernik görüşünün Hollanda'da halk tarafından bile kabul görmüş olmasından büyük mutluluk duyan bir bilim adamıydı. Bu görüşün yalnızca kafası yavaş çalışanlarla sayıları çok fazla olmayan batıl inançların etkisinde olanlar tarafından reddedildiğini keyifle söylüyordu.

17. yy sonlarında daha yeni tahta geçmiş hırslı ve dahi Rus çarı Büyük Petro'nun ülkesinde yapacağı reformlara hazırlık olmak üzere kimliğini gizleyerek gizlice bu ülkeye gidip iki yıl kadar bizzat çalışarak bu ülkede yaşamış olması bile tek başına bu küçük ülkenin o dönemde tam özgürlük üzerine oturtulmuş eşsiz bilim, teknoloji, düşün ve sa-

nat birikimi ile nasıl devleşmiş olduğunu göstermiyor mu?

6. Bilim geliştikçe çatışma büyüyor

19. yy'a gelinceye kadar bilimle Protestanlık arasındaki ilişkiler, dünyanın hareketi türünden göreceli ikincil noktalarda kalıyor, bilimle ispat edilmiş gerçekler Kutsal kitapla çelişkiye düşünce, kutsal metinler yeniden yorumlanarak aradaki uyumsuzluk giderilmeye çalışılıyordu. Zaman ilerledikçe gittikçe çoğalıp İncil'deki rivayetleri tehdit etmeye başladı. 19. yy bilim adamlarının klisenin baskı ve şiddeti ile en çok karşılaştıkları alan doğa bilimleri alanıydı. İsveç'te Linnaeus, Fransa'da Buffon bu baskılarla karşılaşan ünlülerdendir. Buffon dünyanın oluşumu hakkında öne sürdüğü teorileri geri almaya ve İncil'deki Yaradılış öyküsüne tam olarak inandığını beyan etmeye mecbur edildi (1749).

Lyell 1863'de yayımladığı İnsanın Geçmişi adlı eserinde insanlığın İncil'deki öykülerle herhangi bir yeniden yorumlama ile uyuşturulması mümkün olmayacak kadar eski bir zamandan beri dünya üzerinde yaşamakta olduğunu keskin bir biçimde ortaya koydu. Bitki ve hayvanlara ilişkin uyumsuzluk İncil'deki gün sözüne uzun bir devir anlamı yüklenerek zorlama bir yorumla belki giderilebilirdi. Ancak iş insana gelince böyle bir zorlama yorum mümkün görünmüyordu. Zira insanın yaratılış tarihçesi kutsal metinlerdeki önemli belli tarihler esas alınarak James Usher tarafından çok hassas bir biçimde hesaplanmıştı. Bu şekilde bulunan tarih MÖ 4004 yılının 23 Ekim sabah saat 9'una karşılık geliyordu. Yapılan başka hesaplarla bu tarihi daha eskiye çekmek de mümkün olmamıştı. Yaradılış hakkındaki İncil öyküsü bir daha tamir edilemeyecek şekilde yara almasına jeolojik bilimi tek başına yetmişti. Böylece İncil'in top yekun hatasızlık-mükemmellik miti de ciddi şekilde sarsılmış oluyordu. Bu süreci zooloji bilimi tamamladı. 16. yy'daki fiziksel bilimlerdeki devrime eşdeğer bir devrim bu kez doğa bilimlerinde yaşanıyor. Bu devrimin tetikleyicisi Darwin'in 1859'da yayımlanan Türlerin

Nobel ödüllü bilim adamı Harold Urey (1893-1981).

Kökene adlı eseri idi. 1871'de yayımladığı 'İnsan Nesli' adlı eseri yeni bilimsel devrimin zirvesini oluşturdu.

7. Ütopya düşleri

Özgürlük bir ülkenin kültür aydınlığının en temel ölçütüdür. Bu özgürlük örneğin Antik Yunan ve Roma dünyasında tam anlamıyla ve hakkıyla gerçekleşmişken, görünmez bir kuvvet Hristiyanlık adı ortaya çıkarak özgürlüğü baskı altına almış ve insan aklını zincire vurmuştur. İnsanlık kaybettiği özgürlüğü yeniden kazanabilmek için yıpratıcı ve ölümcül mücadeleler vermek zorunda kalmıştır. Galileo gibi modern bilimin en büyük kurucularından birinin ve daha önce ve sonrasında yüzlerce bilim adamının trajik öyküleri, şu soruyu sormamızı gerekli kılıyor bitirmeden önce.

Aklın otorite baskısı ve bağına karşı açtığı savaş, özgürlüğün zaferi ile sonuçlanmış mıdır? Bilim adamları araştırma ürünlerini, sonuçlarının inançlar üstüne yapabileceği etkiyi asla düşünmeden korkusuzca yapıyor mu? Bu korku, otorite korkusu olduğu kadar mahalle baskısı da olabilir hiç kuşkusuz ve yakın tarih bu tür örneklerle doludur. Yani 20. asırda bile bu çatışma bitmemiş, hatta daha yaygınlaşmış ve moda deyimle globalleşmiş. Sadece baskıcı otoritenin kim-

liği değişmiş ve teolojik sektörden siyasi sektöre kaymış olduğu görülüyor.

Nazi kabusu yaşanmalı şunun şurasında yalnızca 70 yıl geçti. O kabusu yaşayanlardan hâlâ dünya üzerinde dolaşanlar var. ABD'deki McCharty cadı avı kabusu da benzer zaman diliminde gerçekleşmiş bir diğer kabus. Sovyet imparatorluğundan düzinelerle trajik örnek verilebilir. Bunlar neredeyse Engizisyon'la karşılaştırılabilecek örnekler.

Burada özellikle bir noktaya, aydın otorite çatışmasında otorite yanlısı aydınların rolüne dikkat çekmek istiyorum. Galileo'nun Hollanda Büyük Düşesi'ne mektubunda vurgu bu noktadaydı. McCharty cadı avı döneminde benzer örnekler az değil; en çok bilineni (başına gelenlerin benzerliğinden dolayı haklı olarak Amerikan Prometheus'u olarak namlandırılan) Openheimer Vakasında Teller'den Lawrence'e kendi meslektaşlarından çok önemli bir dizi ismin oynadığı hiç de gurur verici olmayan roller.

'Bu olayın en çarpıcı ve cesaret kırıcı özelliği neredeyse toplumsal bir histeri nöbetine dönüşmüş olması. Toplumdan zerre kadar bir protesto sesi çıkmadan masum insanların yaşamları mahvedildi. İthamlar, kanıtlanmış suç olarak kabul edildi. Ülkenin en önde gelen kanaat bilimsel önderleri seslerini çıkarmadılar. Anayasanın insan hakları maddesi hemen her gün ihlal edildi ve buna karşın hiç kimseden bir tek çit çıkmadı.'

Pek çok okuyucuya çok aşına geldiğini düşünüyorum. Ancak, hemen belirtiyim, düşündüğünüz gibi değil; bu satırlar ülkemizden bir aydına ait değil. 50'lerin başında (soğuk savaşın da başları) ABD siyasi iktidarınca bilim adamları ve aydınlarla karşı yürütülmüş korkunç cadı avı karşısında çaresiz kalmış Nobel ödüllü bilim adamı Harold Urey'in sözleri. Bir ağıt rengi taşıyor mu içinde?

İnsanlık tarihi kadar eski bu trajediler ve feryatların tamamen son bulacağı ve aklın ve bilimsel düşüncenin gerçekten egemen olduğu bir vaha haline gelebilir mi bir gün dünyamız? Düşlemesi bile güzel; insana huzur veriyor, tarihsel öyküsü pek umut vermese de!